

РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНВЕНЦІЯХ РАДИ ЄВРОПИ ЩОДО ЗАХИСТУ ТВАРИН

REGULATION OF SCIENTIFIC RESEARCH IN CONVENTIONS OF COUNCIL OF EUROPE REGARDING ANIMALS PROTECTION

Тицька Я.О.Ю., к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін факультету права та економіки

Міжнародного гуманітарного університету

У форматі наукової статті окреслене питання сучасних європейських міжнародно-правових механізмів з питань проведення наукових досліджень, які містяться у окремих конвенціях Ради Європи та в протоколах до них. В рамках відповідної аналітики стаття вказує на роль органів Ради Європи стосовно підготовки та опрацювання відповідних конвенційних норм, забезпечення їх перегляду та реалізації, контролю за виконанням з боку держав-учасниць.

Визначене роль таких договірних джерел, схвалених під егідою Ради Європи як Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях 1986 року та додатки до неї. Доведене, що цей комплекс міжнародних норм, затверджених в рамках співпраці європейських країн, є важливою складовою для формування модерних міжнародних правових стандартів стосовно сфері наукових досліджень, що вони впливають не тільки на ставлення сучасного міжнародного права до тварин, але й впливають на аксіологічне розуміння свободи наукових досліджень, критеріїв їх прийнятності, механізмів їх етичної оцінки, а також форм поведінки із інформацією про такі дослідження.

Автор відзначає, що відповідні механізми національної реалізації та міждержавного контролю за виконанням приписів відповідних конвенцій, включаючи політико-правову та організаційну діяльність структур Ради Європи, сприятимуть активному формуванню стандартів наукової діяльності за різними напрямками дослідницького пошуку.

У дослідженні доведено, що процедурні норми відповідних угод мають вагоме значення для розвитку міжнародно-правового підходу до питання реалізації права на наукову діяльність у цілому. Стаття вказує на особливе значення у цьому вимірі шляхів розширення Додатку до Конвенції через рішення науковців з Відділу добробуту тварин Департаменту публічного та приватного міжнародного права Ради Європи.

Констатоване, що процеси приєднання України до відповідних міжнародних стандартів Ради Європи, зокрема шляхом ратифікації Європейської конвенції про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях, має стати підґрунтям для нових наукових досліджень.

Ключові слова: захист тварин, лабораторні дослідження, наукова етика, наукові дослідження, Рада Європи.

In the format of a scientific article, the issue of modern European international legal mechanisms on conducting scientific research, which are contained in separate conventions of the Council of Europe and in their protocols, is outlined.

Within the framework of the relevant analysis, the article points to the role of the Council of Europe bodies in relation to the preparation and development of relevant convention norms, ensuring their revision and implementation, monitoring of implementation by the participating states.

The role of such treaty sources as approved under the auspices of the Council of Europe as the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes, 1986 and its annexes is defined. It has been proven that this complex of international norms, approved as part of the cooperation of European countries, is an important component for the formation of modern international legal standards in the field of scientific research, that they affect not only the attitude of modern international law towards animals, but also affect the axiological understanding of the freedom of scientific studies, their acceptance criteria, mechanisms of their ethical assessment, as well as forms of handling information about such studies.

The author notes that the relevant mechanisms of national implementation and interstate control over the implementation of the prescriptions of the relevant conventions, including the political-legal and organizational activities of the structures of the Council of Europe, will contribute to the active formation of standards of scientific activity in various areas of research.

The study proved that the procedural norms of the relevant agreements are of great importance for the development of the international legal approach to the issue of the realization of the right to scientific activity in general. The article points to the special importance in this dimension of ways of expanding the Annex to the Convention through the decisions of scientists from the Animal Welfare Division of the Department of Public and Private International Law of the Council of Europe.

It is stated that the processes of Ukraine's accession to the relevant international standards of the Council of Europe, in particular through the ratification of the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes, should become the basis for new scientific research.

Key words: animal protection, laboratory research, scientific ethics, scientific research, Council of Europe.

Вимір сучасного міжнародно-правової співпраці у сфері наукових досліджень, зокрема й на глобальному та регіональному рівнях наразі не набув форми системного впливу на формування доктрини сучасного міжнародного права, та відповідно він не став предметом системного та комплексного доктринального наукового пошуку, не отримав свого відображення у вітчизняних та зарубіжних публікаціях. У цілому серед вітчизняних авторів вказану проблематику на різних етапах відображали у власних дослідженнях Б.В. Бабін [1], О.О. Грінченко, К.В. Громошенко, А.О. Задорожній, С.В. Ківалов, втім досі комплексних монографічних досліджень цих питань немає [2].

За таких умов слід визначитися із змістом відображення та імплементації нових форм наукових досліджень у регіональних міжнародних договорах, які були затверджені на європейському просторі, включаючи угоди, схва-

лені під егідою Ради Європи, за низкою напрямів, зокрема у сфері наукових досліджень з використанням лабораторних тварин. Таким чином метою цієї статті варто встановити питання регламентації наукових досліджень із використанням лабораторних тварин у конвенціях Ради Європи, з відповідним урахуванням розвитку та подальших перспектив зазначених форм наднаціональної нормотворчості та правозастосування.

Для досягнення цієї мети варто визначитися із системністю, структурою та періодичністю відповідних міжнародних договорів в їх сукупності, забезпечити аналіз їх чинних текстів із використанням формально-юридичної, компаративістської та герменевтичної методології, окреслити перспективи участі України в цих конвенціях, що слід вважати завданнями цієї статті. Наукову новизну роботи зумовлює, зокрема те, що відповідні міжнародні

угоди Ради Європи практично не відображені у вітчизняній науковій доктрині.

У цілому огляд наявної системи міжнародних договорів, схвалених в рамках Ради Європи, засвідчує що вони охоплюють питання наукового пошуку в низці окремих тематичних сфер, до яких належить у першу чергу археологічні дослідження, патентне та авторське право, медичні дослідження з використанням людини та тварин.

Щодо захисту тварин в рамках наукових досліджень у першу чергу варто вказати на Європейську конвенцію про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях від 18 березня 1986 року, що наразі об'єднує 22 держави та Європейський Союз, Україна не ратифікувала цю конвенцію [3].

У преамбулі Конвенції 1986 р. зазначено, що людина в прагненні до придбання знань, забезпечення здоров'я та безпеки потребує використання тварин, коли є обґрунтовані очікування, що це сприятиме прогресу знань або матиме корисні результати в цілому для людини або тварин, так само як вона використовує тварин для харчування, виготовлення одягу або як в'ючна худоба.

Водночас Конвенція вказує на прагнення держав обмежити використання тварин для експериментів або інших наукових цілей, із заміною такого використання завжди коли це можливо, зокрема шляхом дослідження заміщувальних методів та заохочення їх використання. Метою Конвенції її преамбула визначає бажання прийняти загальні положення з метою захисту тварин, які використовуються в ході процедур, здатних призвести до довгострокових пошкоджень, болю, страждань або тривоги, а також забезпечити, щоб такі наслідки у разі їх неминучості були зведені до мінімуму.

За ст. 1 Конвенції 1986 р. вона застосовується до будь-якої тварини, використаної або призначеної для використання в будь-якому експерименті або іншій науковій процедурі, здатній призвести до тривалих пошкоджень, болю, страждань або тривоги, але не застосовується до неекспериментальних дій сільськогосподарського чи клінічного ветеринарного призначення. При цьому під твариною угода передбачає будь-яку хребетну живу істоту, яка не має людського походження, включаючи личинкові автономні або здатні до відтворення форми, але за винятком інших зародкових або ембріональних форм, та вказує що вона поширюється на тварин, «вирощених або відловлених для продажу, передачі або використання в експерименті чи іншій науковій процедурі».

Загалом під процедурою Конвенція у ст. 1 розуміє будь-який вид експериментального або іншого наукового використання тварини, здатний призвести до довготривалих пошкоджень, болю, страждань або тривоги, включаючи будь-яке втручання, що призводить або здатне призвести до народження тварини в таких умовах, при цьому з неї виключаються найменш болючі методи, прийняті в сучасній практиці (тобто «гуманні» методи) умертвіння тварини або її маркування.

Конвенція вказує, що процедура починається з того моменту, коли тварина вперше підготовлена для використання і завершується тоді, коли щодо цієї процедури завершено всі необхідні спостереження. Виключення довготривалих пошкоджень, болю, страждань чи тривоги внаслідок ефективного застосування до тваринної анестезії, анальгії чи інших методів не ставить використання тварини поза полем застосування даного визначення, уточнює Конвенція.

Також важливо вказати на ст. 2 Конвенції 1986 р., яка запроваджує дозволені форми наукового пошуку із використанням лабораторних хребетних тварин. Зокрема це

– запобігання хворобам, слабкому здоров'ю, іншим аномаліям або їх наслідкам для людини, хребетних тварин або рослин, включаючи перевірку якості, ефектив-

ності та нешкідливості медикаментів, речовин і продуктів, а також процесів їх виробництва;

– діагностика та лікування хвороб та інших аномалій або їх наслідків у людини, тварин чи рослин;

– виявлення, оцінка, контроль або зміна фізіології людини, тварин чи рослин.

Примітно що окремо від цих категорій Конвенція 1986 р. вказує на завдання захисту навколишнього середовища, судово-медичні експертизи, освіту та професійну підготовку, а також на «наукові дослідження» у широкому сенсі.

У ст. 5 Конвенція 1986 р. встановлює загальні умови для утримання лабораторних тварин, за ними будь-яка тварина, яка використовується або призначена для використання в дослідній процедурі, «повинна мати житло, певне середовище, як мінімум, певну свободу руху, харчування, воду та догляд, що відповідає її здоров'ю та стану», а будь-яке обмеження здатності тварини «задовольняти свої фізіологічні та етологічні потреби має бути по можливості скорочено». За цією статтею умови середовища, в яких тварина вирощується, міститься або використовується, повинні контролюватись щодня, а «спостереження за станом та здоров'ям тварин мають здійснюватися уважно і з тією частотою, яка дає змогу запобігти довгостроковим ушкодженням, будь-якому болю, непотрібним стражданням або тривозі».

Для реалізації ст. 5 до Конвенції додано Додаток А, якій містить основні положення, що стосуються утримання та догляду за тваринами [4]. Варто відзначити, що вказаний додаток, що має таку саме юридичну силу, як й сама Конвенція, підлягає перегляду у міжнародному адміністративному порядку, тобто без внесення змін до Конвенції, схвалення нових його редакцій не потребує на ратифікацію від держав-учасниць. Зокрема чинна редакція Додатку А Cons 123(2006)3 була затверджена через Багатосторонні консультації експертів 15 червня 2006 р. [4].

Зазначені Багатосторонні консультації проводить спеціально визначений підрозділ апарату Ради Європи, а саме Відділ добробуту тварин Департаменту публічного та приватного міжнародного права [5]. Зокрема станом на час схвалення вказаної редакції Додатку до Відділу входило сім профільних груп – з земноводних та рептилій (6 науковців), птахів (9 науковців), собак, котів та тхорів (9 науковців), риб (5 науковців), фермерських тварин (10 науковців), приматів (10 науковців), гризунів та кролів (11 науковців).

Вказані науковці, як правило доктори та професори за відповідними галузями, насамперед зоології, виступали у Відділі не в особистій якості, а у ролі представників міждержавних або національних наукових об'єднань, а саме Всесвітнього товариства захисту тварин (WSPA), Міжнародного товариства прикладної етології (ISAE), Єврогрупи для тварин, Європейського наукового фонду (ESF), Федерації європейських асоціацій дослідників лабораторних тварин (FELASA), Федерації європейських асоціацій заводчиків лабораторних тварин (FELABA), Європейської федерації фармацевтичної промисловості та асоціацій (EFPIA), Європейської федерації зоотехнологів (EFAT), Європейської федерації приматологів (EFP), Європейського простору дослідження мозку (EBRA), Федерації ветеринарів Європи (FVE) та Канадської ради з догляду за тваринами (CCAC).

Конвенція 1986 р. приділяє значну увагу питанням обмеження болю та страждань лабораторних тварин під час наукових досліджень, але при цьому констатує що за окремих обставин така ситуація є неминучою. За ст. 8 цієї Конвенції методи загальної або місцевої анестезії або анальгії або інші методи, призначені для максимально можливого усунення довготривалих пошкоджень, болю, страждань або тривоги, застосовуються в кожній процедурі і на всьому їх протязі, за винятком тих випадків, коли біль, пов'язаний з процедурою, менший, ніж зміна

стану тварини в результаті анестезії або анальгії, або коли використання анестезії чи анальгії несумісне з предметом процедури.

Конвенція наголошує, що стосовно подібних випадків мають бути вжиті відповідні законодавчі або адміністративні заходи для того, щоб такі процедури не здійснювалися безрезультатно. За ст. 9 цього договору у випадку, якщо планується піддати тварину процедурі, в ході якої вона зазнає або може зазнати значного і, можливо, тривалого болю, така процедура декларується та обґрунтовується дослідницькою установою перед відповідальною інстанцією або потребує її відповідної згоди. Інстанція має або надати власну згоду на дослідження або ж розпочати процедуру судового позову або схвалення адміністративного рішення у разі, якщо дозвільний орган не переконаний в тому, що така дослідницька процедура є досить важливою з точки зору основних потреб людини чи тварини, включаючи вирішення наукових проблем [3].

Крім того Конвенція 1986 р. регламентує аспекти умертвіння тварини (ст. 11) або її випуску на волю (ст. 12), а також маркування лабораторних тварин (ст. 17). У Конвенції 1986 р. також містяться вимоги не тільки щодо поводження із лабораторними тваринами, але й щодо їх обігу. За ст. 16 цієї угоди розплідники мають бути зареєстрованими, у них мають бути вжиті заходи для ведення реєстру, до якого записуються виращені в ньому тварини, а також зазначається кількість та види тварин, що залишають установу, дату вивезення та адресу одержувача, подібні процедури мають вестися й у зареєстрованих установах-постачальниках лабораторних тварин, які мають зберігатися мінімум протягом трьох років.

Також, за ст. 20 Конвенції 1986 р., в установах-користувачах мають бути виділені особи, які несуть адміністративну відповідальність за догляд за тваринами та функціонування обладнання, повинен бути у достатній кількості кваліфікований та готовий до роботи персонал, мають бути передбачені заходи, що дозволяють організувати ветеринарні консультації чи лікування, а ветеринару має бути доручено проведення консультацій щодо стану тварин. Також за ст. 21 Конвенції лише у розплідниках мають придбаватися для досліджень такі види лабораторних тварин, як миша, пацюк, морська свинка, золотий хом'як, кролик, собака, кішка та перепел, із окремою заборонаю використання у дослідженнях бродячих свійських тварин [3].

Також Конвенція 1986 р. встановлює у ст. 25 окремі вимоги до використання лабораторних тварин з метою освіти, професійної підготовки або перепідготовки для здійснення певної професії або іншої діяльності, які мають проходити за державним контролем та сертифікацією та мають здійснюватися «тільки в тому випадку, якщо їхня

мета не може бути досягнута із застосуванням аудіовізуальних засобів порівнянної цінності або в інший спосіб». За ст. 26 цієї угоди особи, які здійснюють дослідницькі процедури з лабораторними тваринами або беруть у них участь, а також особи, які здійснюють догляд за тваринами, використаними у процедурах, включаючи контроль, повинні мати відповідну освітню та професійну підготовку.

У ст. 27 та 28 цієї Конвенції 1986 р. міститься вимога до усіх держав-учасниць вести збір статистичних даних щодо використання тварин у процедурах та публікувати ці дані – якщо їх розповсюдження дозволено, а також обов'язково передавати узагальнені дані за спеціальною формою, затвердженою Додатком В до Конвенції, Генеральному секретареві Ради Європи, якій потім оприлюднює таку статистичну інформацію. Також держави мають інформувати Генерального секретаря щодо національної інституції де зберігається більш детальна та розгорнута статистика щодо використання лабораторних тварин [3].

Таким чином слід прийти до висновку, що на сьогоднішній день Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для наукових експериментів або в інших наукових цілях 1986 року та додатки до неї стали комплексом міжнародних норм, затверджених в рамках співпраці європейських країн, як важливої складової для формування модерних міжнародних правових стандартів стосовно сфері наукових досліджень. Норми вказаних міжнародних угод щодо поводження із лабораторними тваринами, впливають не тільки на ставлення сучасного міжнародного права до тварин, але й на комплексне, аксіологічне розуміння свободи наукових досліджень, критеріїв їх прийнятності, механізмів їх етичної оцінки, а також форм поводження із інформацією про такі дослідження, та з матеріалами цих досліджень.

Релевантні механізми національної реалізації та міждержавного контролю за виконанням приписів відповідних конвенцій, включаючи політико-правову та організаційну діяльність структур Ради Європи, мають сприяти активному формуванню стандартів наукової діяльності за різними напрямками дослідницького пошуку.

Процедурні норми Конвенції 1986 року та практики її розвитку й реалізації, зокрема у вимірі доповнень та розширення Додатку до Конвенції через рішення науковців з Відділу добробуту тварин Департаменту публічного та приватного міжнародного права Ради Європи мають вагомий значення для розвитку міжнародно-правового підходу до питання реалізації права на наукову діяльність у цілому. Питання приєднання України до стандартів Конвенції 1986 р. та реалізації її приписів у національному законодавстві ті організації відповідної науково-дослідницької практики має стати предметом окремих наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Epidemiologic Activities in the Modern Crimea: Humanitarian Challenges and Possible Solutions / B.V. Babin, A.M. Chvaliuk, O.V. Plotnikov // *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Tom LXXIV. № 11. Cz. II. P. 2940-2945.
2. Тицька Я. Регламентация научных исследований у резолюциях Генеральной ассамблеи ООН / Я.О. Тицька, А.И. Иванский // *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 230-236.
3. European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and Other Scientific Purposes (Strasbourg, 18.III.1986); URL: <https://rm.coe.int/168007a67b>
4. Appendix A to the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes (ETS NO. 123). Guidelines for accommodation and care of animals (Article 5 of the Convention), approved by Multilateral consultation 15 June 2006 Cons 123(2006)3 [https://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/laboratory_animals/2006/Cons123\(2006\)3AppendixA_en.pdf](https://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/laboratory_animals/2006/Cons123(2006)3AppendixA_en.pdf)
5. Revision of Appendix A to the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes [Guidelines for accommodation and care of animals]; URL: https://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/Laboratory_animals/Revision%20of%20Appendix%20A.asp
6. Animal Welfare Unit, Public and Private International Law Department, Council of Europe; URL: https://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/laboratory_animals/2007/Composition%20groups%20experts_en.pdf